

УДК 547.73

Г. В. Баришніков, О. Ю. Микитюк,
Б. П. Мінаєв, В. О. Мінаєва

**ДОСЛІДЖЕННЯ АРОМАТИЧНОСТІ ТІА[n]ЦИРКУЛЕНІВ ($n = 5-10$)
НА ОСНОВІ КВАНТОВО-ХІМІЧНИХ РОЗРАХУНКІВ НЕЗАЛЕЖНИХ ВІД ЯДЕР
ХІМІЧНИХ ЗСУВІВ**

Квантово-хімічним методом B3LYP/6-311++G(d,p) проведено оптимізацію геометричних параметрів та коливальних частот молекул тіа[n]циркуленів ($n = 5-10$). На основі топологічного аналізу електронної густини за методом Бейдера встановлено положення центрів тіофенових та внутрішніх [n]ануленових циклів, як координат відповідних критичних точок електронної густини ($\nabla\rho=0$ за означенням) типу (3, +1). На основі розрахованих координат критичних точок циклів проведено розрахунки незалежних від ядер власних значень тензора магнітного екранування (NICS) в наближенні незалежно-калібрувальних орбіталей (GIAO) [1] в даних точках та на відстані до 3 Å (з кроком 0.5 Å) вздовж вісі, перпендикулярної площині [n]ануленових циклів. Показано, що магнітний критерій ароматичності у застосуванні до тіа[n]циркуленів дозволяє достовірно визначити наявність циклічного спряження та кільцевих струмів у цих молекулах та передбачити їх ароматичні властивості. Також встановлено, що при $n = 8-9$ тіа[n]циркулені мають абсолютно пласку будову та задовольняють структурному та реакційному критеріям ароматичності.

Ключові слова: піридин, азапохідні піридину, тіа[n]циркулені, незалежні від ядер хімічні зсуви, кільцеві струми, ароматичність.

Вступ

Незалежні від ядер хімічні зсуви (Nucleus-Independent Chemical Shifts, NICS) останнім часом [2] широко використовують для дослідження ароматичності органічних

сполук. Відповідно до концепції ядерно-магнітного резонансу (ЯМР) показники NICS відповідають значенню негативного магнітного екранування, яке обчислюється в обраних точках в області молекули. Індeksi NICS зазвичай обчислюються в центрі досліджуваного циклу (NICS(0)), а також в точках вище центру з певним кроком n , зазвичай кратним $0.5 \text{ \AA}$ (NICS(n)). Істотно негативне значення NICS в точці центру циклу вказує на наявність індукованих діатропних кільцевих струмів, тобто «ароматичності», в той час як позитивні значення в такій точці вказують на наявність паратропних кільцевих струмів або «антиароматичності» [2].

Цікавими з точки зору аналізу ароматичності є молекули високосиметричних тіа[n]циркуленів. При $n = 8-9$ тіа[n]циркулені за всіма ознаками задовольняють більшість критеріїв ароматичності і зокрема структурному критерію (молекули мають пласку будову, довжини зв'язків усереднені по всій молекулі) та критерію реакційної здатності (тіа[n]циркулені є хімічно інертними до реакцій приєднання по кратних зв'язках, що є типовою характеристикою ароматичності сполук). Однак вирішальним є магнітний критерій ароматичності, згідно якого будь-яка ароматична молекула має містити циклічну спряжену електронну систему, в якій можлива генерація кільцевих струмів при дії зовнішнього магнітного поля.

Метою даної роботи є теоретичний аналіз ароматичності тіа[n]циркуленів ($n = 5-10$) на основі квантово-хімічних розрахунків незалежних від ядер хімічних зсувів («магнітна проба ароматичності»).

Метод дослідження

Як об'єкт дослідження нами були обрані молекули тіа[n]циркуленів ($n = 5-10$) (рис. 3), для яких розраховані значення NICS(0) та NICS(1). Нами запропонована оригінальна методика розрахунку NICS(0) та NICS(n) на основі пошуку центру циклу в рамках теорії Бейдера «Атоми в молекулах» (AIM). Координати центру циклу відповідають положенню критичної точки циклу типу (3, +1), тобто мінімуму електронної густини $\rho(\mathbf{r})$ циклу (градієнт $\rho(\mathbf{r})$ дорівнює нулю) [3]. Суттєво негативні значення NICS вказують на ароматичний характер системи, позитивні значення NICS характеризують антиароматичну систему.

Попередня оптимізація молекул тіа[n]циркуленів ($n = 5-10$) (рис. 1) проведена нами в рамках програмного комплексу HyperChem 7.51 [4]. Максимально можлива симетрія та початкові координати молекули визначені за допомогою програми Chemcraft 1.6 [5]. Остаточна оптимізація досліджуваних молекул проведена в рамках методу DFT/B3LYP/6-311++G(d,p) з використанням програмного комплексу Gaussian03 [6].

Топологічний аналіз розподілу електронної густини за методом Бейдера проведено з використанням програми AIMQB, реалізованої в рамках програмного комплексу AIMAll.

Результати та їх обговорення

Апробація методики розрахунку NICS на азапохідних піридину. Для порівняння ароматичності досліджуваних азапіридинів нами було взято за еталон розраховане значення NICS(0) для молекули бензену, яке рівне -8.03 м. ч. [2]. Для молекули піридину розраховане нами значення NICS(0) дещо більше і становить -6.85 м. ч. (табл. 1), що свідчить про зменшення ароматичних властивостей. З табл. 1 видно, що в найменшій мірі ароматичними властивостями володіє пентаазапіридин. Це пов'язано з тим, що пентаазапіридин (NICS(0) = 1.85 м. ч.) має в площині циклу шість неподілених sp^2 -гібризованих пар електронів, які сильно взаємовідштовхуються, розпушуючи тим самим цикл (довжина N=N зв'язків становить $1.319 \text{ \AA}$). Внаслідок цього делокалізація електронів з утворенням π -системи відбувається в меншій мірі (електрони локалізовані

на атомах Нітрогену), що і спричиняє відсутність ароматичних властивостей пентаазапіридину за критерієм знаку NICS(0).

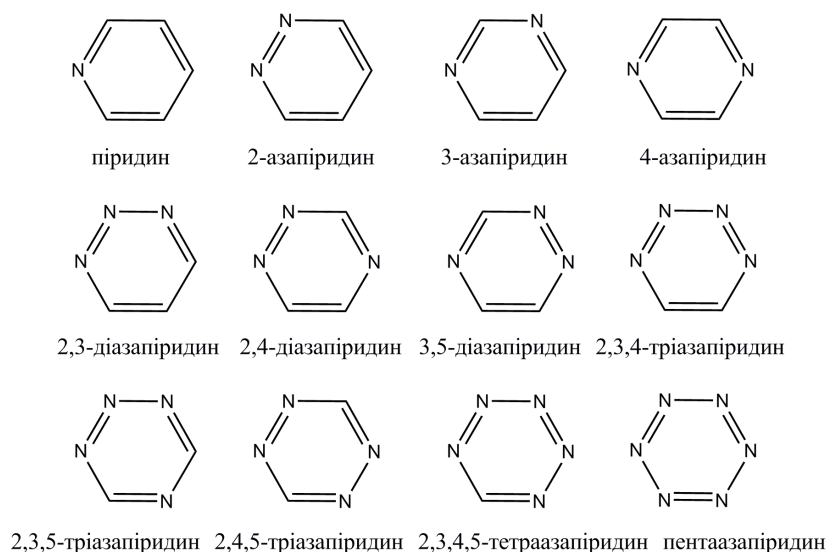

Рис. 1. Структурні формули азапохідних піридину

Таблиця 1

Значення незалежних від ядер хімічних зсувів (NICS(n), м. ч.), розраховані методом DFT/B3LYP/6-311++G(d, p) (у дужках наведені значення NICS, розраховані авторами роботи [2])

Сполука	NICS(0)	NICS(1)	Сполука	NICS(0)	NICS(1)
Піридин	-6.85 (-6.82)	-10.16 (-10.17)	3,5-діазапіридин	-3.74 (-4.04)	-10.35 (-9.65)
2-азапіридин	-5.36 (-5.33)	-10.51 (-10.53)	2,3,4-тріазапіридин	-2.67 (-2.67)	-10.77 (-10.78)
3-азапіридин	-5.52 (-5.51)	-9.98 (-9.99)	2,3,5-тріазапіридин	-2.77 (-2.37)	-10.38 (-10.36)
4-азапіридин	-5.33 (-5.30)	-10.24 (-10.24)	2,4,5-тріазапіридин	-1.79 (-1.80)	-10.58 (-10.58)
2,3-діазапіридин	-4.32 (-4.32)	-10.80 (-10.80)	2,3,4,5-тетраазапіридин	-0.58 (-0.62)	-10.64 (-10.64)
2,4-діазапіридин	-3.81 (-3.77)	-10.36 (-10.36)	пентаазапіридин	1.85 (1.86)	-10.23 (-10.24)

Порівняння розрахованих нами значень NICS(0) та NICS(1) для молекул азапіридинів з тими, які наведені у роботі [2], вказує, що вони добре співпадають (табл. 1). Середнє відхилення для NICS(0) складає приблизно 0.02–0.03 м. ч., а для NICS(1) дещо менше – 0.01–0.02 м. ч. Винятком є лише 3,5-діазапіридин, для якого значення NICS суттєво відрізняються від даних роботи [2] (табл. 1).

При наявності в скелеті атомів Карбону, відштовхування сусідніх sp^2 -гібризованих пар електронів атома Нітрогену частково зменшується, що відповідає монотонному наростанню ароматичності при збільшенні кількості атомів Карбону в циклі (рис. 2). Дана залежність може бути апроксимована лінійним рівнянням $NICS(0) = aN + b$, де a і b відповідні параметри. За нашими розрахунками коефіцієнт достовірності апроксимації склав 0.9747 (рис. 2).

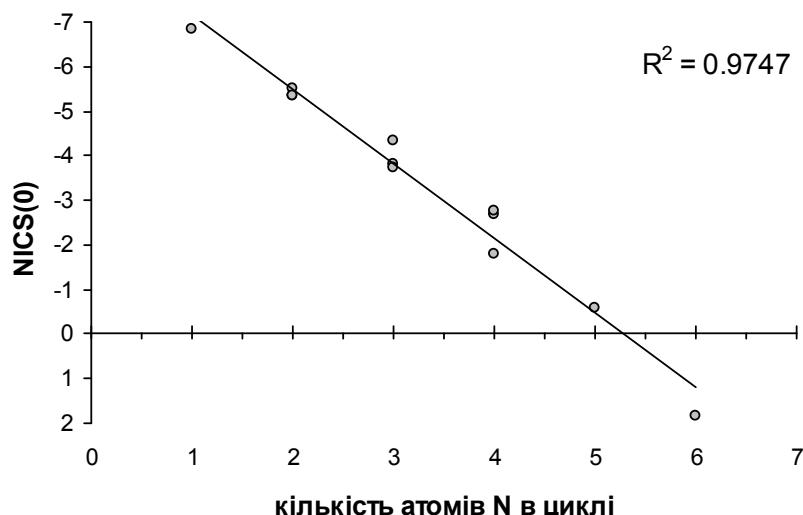

Рис. 2. Залежність значення незалежних від ядер хімічних зсувів (NICS(0)) від кількості атомів N в циклах азапіридинів

Таким чином, використавши квантово-хімічні методи розрахунку на рівні теорії функціоналу густини, встановлено, що ароматичність азапіридинів може бути кількісно визначена на основі індексів NICS(0), значення яких повністю співпадають з розрахунками в роботі [2]. Нами запропонована методика визначення центрів циклів на основі пошуку критичних точок електронної густини, яка є дуже корисною для розрахунку ароматичності сильно несиметричних циклів, наприклад боропіридинів.

Аналіз ароматичності тіа[n]циркуленів (n=5–10). Для дослідження ароматичності циркуленів нами були обрані молекули тіа[n]циркуленів (n = 5–10).

Аналіз ароматичності тіа[5]циркулену передбачає, що для даної молекули реалізується концепція «анулен в анулені», тобто центральний пентадієнільний цикл оточений системою [14]анулену. Внесок такої резонансної структури в електронну будову тіа[5]циркулену є настільки вагомим, що обумовлює ароматичність центрального п'ятичленного циклу (рис. 3а). З точки зору просторової будови тіа[5]циркуленів, суттєво негативне значення NICS(1) = -7.80 м. ч. може бути обумовлено нахилом π -електронної системи політіофенової «стрічки» всередину конусу молекули, що в свою чергу викликає зосередження електронної густини всередині конусу.

Для тіа[6]циркулену (рис. 3б) спряження по σ -системі не викликає появи суттєвих кільцевих струмів. Однак NICS(1) = -6.78 м. ч. вказує на суттєву π -ароматичність центрального бензенового циклу. Для тіа[7]циркулену (рис. 3в) спряження по π -системі обумовлює незначну присутність діатропних кільцевих струмів по π -системі, значно меншу ніж для тіа[6]циркулену (NICS(1) = -1.41 м. ч.).

Ароматичність тіа[8]циркулену (рис. 3г) раніше вже пояснена на основі ізоелектронного тетраокса[8]циркулену [7]. В даній роботі показано, що тетраокса[8]циркулен містить дві циклічно спряжені системи, одна з яких типово антиароматична (плоский циклооктатетраєн), а друга – поліароматична (політіофенова стрічка). Розраховані нами значення NICS(1) для тіа[8]циркулену (NICS(1) = 2.07 м. ч.) добре узгоджуються із раніше розрахованим значенням NICS(1) для тетраокса[8]циркулену (NICS(1) = 2.4 м. ч.) [7].